

**Magyar vonatkozások Bernardino Zambotti *Diario ferrarese* című
művében**

Jelige: strix aurum

Lezárva: 2015. január 7.

2015

Bevezetés	3
Ferrara és Magyarország kapcsolata és a vonatkozó források	3
A városi krónikák	4
A Diario ferrarese és szerzője.....	6
Magyar vonatkozások.....	8
Beatrix királyné és rokonai Ferrarában	8
Oda és vissza, egy érsek vakációi.....	13
Hunyadi Mátyás diplomatái	15
Diákélet és halál Ferrarában	17
Híradások a magyar történelmi eseményekről	18
Idegenek útban Magyarország felé.....	19
Bibliográfia.....	23

Bevezetés

A magyar italianisztika egyik fő kutatási irányzata az itáliai városi krónikák vizsgálata. A magas politikai szemléletű krónikákat, mint a Villani testvérek várostörténeteit, már a magyar kutatók is feldolgozták, de az ezeknél szűkebb, csupán egy városnyira kiterjedő látókörű munkák között még bőven van ismeretlen. Jelen dolgozat témája Bernardino Zambotti *Diario ferrarese* című műve, amely jól példázza azt, hogy érdemes a kisebb jelentőségű alkotásokkal is foglalkozni, hiszen ezekben érdekes és értékes – a hazai tudósok látóterébe eddig nem került – háttérinformációk olvashatóak többek közt az itáliai-magyar kapcsolatokról.

Ferrara és Magyarország kapcsolata és a vonatkozó források

Az észak-olasz hercegséggel már az Árpád-korban megkezdődött a kapcsolatépítés, amikor II. András király Beatrice d'Estét választotta harmadik feleségül.¹ A humanizmus magyarországi megjelenésével egyre több szál fűzte össze hazánkat a „hajnalló renaissance első rangú melegágyával”,² a számtalan magyar diák között, akik a város egyetemén folytatták tanulmányaikat, ott találjuk Janus Pannoniust, Magyarország e korban legkiválóbb költőjét; továbbá Aragóniai Beatrix királynét rokoni szálak fűzték az Este-házhoz.

A XV. század itáliai-magyar viszonyairól gazdag forrásanyag tanúskodik. A hivatásos történetírók, mint például a Hunyadi Mátyás udvarában tevékenykedő Antonio Bonfini, munkáin túl ebből az időszakból már gazdag diplomáciai levélgyűjtemények állnak a kutatók rendelkezésére. Ezek elsősorban olaszországi levéltárakban érhetőek el, de a magyar vonatkozású iratok modern másolatban itthon is hozzáférhetőek a kutatók számára.³ A diplomáciai levelezése tanulmányozása lehetővé teszi az események a historiográfusok munkáinál objektívebb megismerését, az így kialakult történelmi képet pedig a kortárs városi krónikák és személyes naplók még tovább árnyalják. Ezek a dokumentumok a középkori történetírói munkáktól eltérően

¹ *Beatrix, Estei* in: *Magyar életrajzi lexikon* online: mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html

² PAP Károly: *Ferrarai és perugai magyar tanulók a XV-XVIII. századból*, in: *ITK*, 1902, n.3., p. 369.

³ A XIX-XX. század fordulóján készült másolatokat a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában őrzik. A másolatok jelentős része már digitalizálva is elérhető az OTKA 81430 projekt keretében épülő Infocus adatbázisban: vestigia.hu.

általában mentesek az enciklopédikus és teljességre irányuló törekvésektől,⁴ és csak egy kisebb terület életét mutatják be. Viszont ezt a városi középréteg eddig jószérivel ismeretlen nézőpontjából teszik, akiknek életmódjáról a hivatalos történetírás és a diplomáciai források nem, vagy csak igen szűkszavúan szólnak. A vizsgált mű is a források ez utóbbi csoportjába tartozik.

A városi krónikák

A városi krónikák az itáliai városállamok polgárságát alkotó kereskedők számadáskönyveiből alakultak ki. A számadáskönyvek még kizárólag az üzletmenetet rögzítették; kiadások és bevételek, félkész szerződések és adatok feljegyzésére szolgáltak, gyakran a szerzőik nem is rendelkeztek annál komolyabb írástudással, hogy az egyes tételeknél többet lejegyezzenek. Így irodalmi jelentőségük nincsen, de nyelvészeti és gazdaságtörténeti forrásként már ezek is értékelhetők. A kereskedők feljegyzéseiket lassan a saját életük eseményeivel egészítették ki, az üzleti ügyek mellett apránként megjelentek a születésnapok és elhalálozások feljegyzései, adott és kapott hozományok, családi megjegyzések, sőt családfák is. Az olasz nyelvű szakirodalom ezeket a műveket *ricordanze* (emlékiratok) néven említi. Mivel az említett írások személyekről is szólnak rövidebb anekdoták szereplőiként, már érezhető rajtuk, hogy a műfaj elindult az irodalmi rangra emelkedés útján. A folyamat betetőzését a családi krónikák jelentik, amelyek már igényesebb formában, de továbbra is a korban esztétikai szempontból alábbvalónak tartott vulgáris nyelven⁵ rögzítik egy-egy család életét. A polgári öntudat megerősödésével a családi krónikák látószöge is tágulni kezdett, az egész lakóhelyük történetét megírni szándékozó szerzők művei lettek a városi krónikák. A XIV. században ezek az írások jelentős mértékben növelték a történelmi tárgyú munkák számát.⁶

⁴ TARTARO, Achille: *La prosa narrativa antica*, in: *Letteratura italiana*, Torino, Giulio Einaudi editore s.p.a., 1984, Vol. III. p. 647.

⁵ A toszkán naplók nyelvezetéről így ír Paolo Viti: „Nel complesso la produzione [memorialistica] è costituita da scritti privi di ricercatezze linguistiche e stilistiche, ancorati a un'immediatezza dei fatti e in un linguaggio semplice nella sua struttura ma assai efficace negli esiti.” Az olasz irodalomtörténet és jelen írásában Viti is rendszerint a firenzei munkákra fókuszál tekintettel a nagy elődökre, de a megállapítások érvényesek a többi városállamra is. VITI, Paolo: *L'Umanesimo toscano nel primo Quattrocento*, in: *Storia della letteratura italiana*, Roma, Salerno Editrice, 1996, Vol. III. p. 273.

⁶ Tartaro op. cit. p. 647.

A városi krónikák két csoportba oszthatóak, az elsőbe a valódi történeti munkák tartoznak. A csoport legjelentősebb darabja Giovanni Villani *Nuova cronicája*, ami tükrözi a kor történelemszemléletét, tehát a bibliai időkkel, konkrétan Bábel tornyának építésével kezdi az események elbeszélését. Villani a jelenre helyezte művének fókuszát, 256 fejezeten keresztül jut el Anjou Károly itáliai bevonulásáig, majd 1125 fejezetben taglalja a legutolsó 80 év történéseit, például a guelf-ghibellin szembenállást. Natalino Sapegno szerint a *Nuova cronica* a legjobb középkori történetírói munka. Ide sorolható továbbá Goro di Stagio Dati *Istoria di Firenze* című műve, amely a Firenze és Milánó közti szembenállás éveinek eseményeit dolgozza fel, és pontosan tükrözi a Firenzében ekkor uralkodó ideológiát; valamint Giovanni Cavalcanti írásai (pl.: *Istorie fiorentine*) és Antonio degli Agli *Historia universalisa*.

A másik kategóriát a metodológiailag kevésbé kiforrott, de mégis elsődleges forrásnak tekinthető írások alkotják, amelyek szerzői maguk is átérték a lejegyzett eseményeket. Ezeknek az alkotóit az esetek nagy részében nem ismerjük, anoním munka a *Novità seguite in Firenze nel 1434* és több *Ricordi* is. Pisában Neri Capponi alkotott ilyen jellegű művet *Commentarii dell'acquisto di Pisa* címmel.⁷ Az előző bekezdésben említett Goro di Stagio Dati ebben a műfajban is alkotott *Il libro segreto* (A titkos könyv) címen, ami Goro személyes üzleti vállalkozásáról szól. A szubjektívebb krónikák legjobb példája Dino Compagni *Cronica delle cose occorrenti ne'tempi suoi* című munkája. Compagni távol állt a hivatalos történetírástól, egyszerű íróként működött, akinek elbeszélésében természetesen saját kora kapja a legnagyobb hangsúlyt. Nem is próbál objektív lenni, gazdasági, politikai és társadalmi kérdésekben is határozott állást foglal.

A XV. században Ferrarában is szép számmal készültek városi krónikák. A legjelentősebbek mindenképpen Ugo Caleffini jegyző munkái. Két olyan művet is írt, amelyek a Viti által valódi történeti munkáknak nevezett csoportba sorolhatóak: a *Cronica della Casa da Este* és a *Cronaca di Ferrara dalle origini al 1471*. Az Este házat bemutató írásban a dinasztia magasztalásának fontossága természetesen megelőzi a történelmi hitelességét, a *Cronaca di Ferrara* pedig egy szöveggyűjtemény 38-tól, tehát Szent Péter első miséjétől a címben jelzett időpontig. Harmadik műve egyszerűen a *Croniche* címet kapta, „amelyben a krónikás arra törekedett, hogy megörökítse «mindazt, ami Ferrarában és másutt volt» I. Ercole d'Este uralma

⁷ A csoportosításra vonatkozóan ld. Viti op. cit. p. 268.

alatt, és ami rendkívül érdekességű nem csak a városi életre és különösen a ferrarai hivatalnokok és udvaroncok környezetére vonatkozó részletes híradások miatt, hanem az alapos lajstromok révén is. Ezek felsorolják a munkásokat, tisztségviselőket, gabonaárakat és «Ferrara úriembereinek» jövedelmét, melyek szisztematikus följegyzése tanúsítja a szerző érdeklődését az intézményi változások iránt”.⁸ A város társasági eseményeit Girolamo Maria Ferrarini jegyezte föl, neki, mint a társadalom felső rétegéhez tartozó ifjúnak kitűnő rálátása volt az esküvőkre, temetésekre és a különböző látványosságokra, ezek mellett saját szerelmi kalandjait is az utókorra hagyta. Érdekes jelenség Giuliano Antighini krónikája is, amivel a Ferrara környékéről származó szerző saját városi identitását próbálta hangsúlyozni „egy olyan városi társadalomban, amely a vidékiek számára egyre zárkózottabbá vált”.⁹

A Diario ferrarese és szerzője

A vizsgált munka az események fonalát 1476-ban veszi fel, amikor szerzője első évét töltötte a ferrarai egyetem jogi fakultásán. Az 1490-es évek közepe táján a krónika stílusában változás érezhető, innentől kezdve a szerző már Itália Ferrarán kívüli részeire is tekintettel van, például a ferencesek presztízsének megromlását és Savonarola kivégzését is feljegyzí.¹⁰ A napló 1504 végén zárul, amikor Zambotti már érettebben kezdte értékelni az eseményeket, és fő információs forrása és pártfogója, Ercole d’Este ferrarai herceg is a halálos ágyán feküdt. A mű hitelességét erősíti, hogy szerzője a saját tapasztalatain és szóbeli forrásokon kívül írott dokumentumokra is támaszkodott, sőt azokat alkalomadtán be is másolta a szövegbe. Így az 1482-es évben a ferrarai nép levelei a pápához és a válaszul érkezett brévék, 1483-ból Bajazid szultán levelei, 1495-nél pedig a Milánó és Franciaország között kötött békeszerződés kivonata olvasható. Ezeken az iratokon túl több követ beszéde is rögzítésre került a naplóban, sőt egy a török elleni fellépést sürgető szonett is. A művet szerzője ferrarai dialektusban írta, néha népies közmondásokat beemelve („Chi ha Rezenta, la Stellada o il Bonden / ha Ferrara per il fren.”¹¹).

⁸ Marco Folin: *Le cronache a Ferrara e negli Stati estensi (secoli XV-XVI)*, in: *Storia di Ferrara*, szerk.: A. Prosperi, Vol. VI. Online elérhető a *Reti Medievali*-n. Saját fordítás, a szövegbeli idézőjeles kiemelések Folintól származnak, ezeken a helyeken a régies és dialektális nyelvhasználat alapján Caleffinit idézi: „tutto quello se farà in Ferrara et altroe” és „zentilhomini di Ferrara”.

⁹ Folin op. cit.

¹⁰ Vö. Folin op. cit.

¹¹ Zambotti p. 133.

Viszont a krónika végül a *Sylva chronicarum* címet kapta, a *Diario ferrarese dall'anno 1476 sino al 1504* cím Giuseppe Pardi szövegkiadótól származik. Pardi a vulgáris szöveg kiadását a XX. század elején készítette el, addig a mű iránt nem nyilvánult meg komoly érdeklődés. A kiadás az egyetlen autográf kéziraton alapszik, ami a ferrarai Biblioteca Comunale Ariosteában található C1 I, n. 470-es jelzettel. Az eredeti kiterjedése 372 fóliás méretű papírlap.¹² A szövegkiadásról érdemes megemlíteni, hogy a magyar helyneveket érintően szerepelnek benne hibák: a 221. oldalon található jegyzetében Pardi Székesfehérvár latin nevét Pozsonyként, a 278. oldalon Eger latin nevét Zágrábként oldja fel.

Zambotti latin nyelvre átültetve a szöveget könyvének tekintélyesebb formát kívánt adni, de a latin változatból végül csak az 1482 és 1490 közötti időszakot tárgyaló rész készült el, és még ebből is hiányzik az 1486-os év.¹³

Bernardino Zambotti Ferrara polgári rétegéből származott. Nagyapja, Zaccaria fűszeres volt, apja, Giacomo a *collegio degli artisti* vezetőjeként működött. Humanista alapképzésben részesült, a latin nyelvet magas szinten sajátította el első mesterétől, Codro Urceo Antonio da Rubierától. A későbbiekben egyetemi díszbeszédeket, sőt nagybátyja temetésére dicsérő éneket is írt latinul. Megélhetési szempontokból kifolyóan az egyetem jogi karára jelentkezett, amit sikerrel el is végzett 1485-ben. Jogi tanulmányai alatt Giovanni Maria Riminaldi tanár pártfogását élvezte, aki magával vitte akkor is, amikor Parma és Ferrara városa pereskedett az Enza folyó vizének használatáról. A tárgyalás során mutatta be tanítványát Ercole hercegnek, Zambotti innentől kezdve tájékozódhatott közvetlenül tőle is. Kitűnő jogász lévén később többször visszahívták az egyetemre rendkívüli kurzusokat tartani. Apja halála után Bernardinónak kellett eltartania a családot, ezért képességeihez méltatlan munkákat volt kénytelen elvállalni, amelyek csak rövid időre, fél vagy legföljebb egy évre szóltak. Lényegében a városi hivatalnokréteg másodvonalában maradt, nemessége híján nem nyílt lehetősége a legmagasabb tisztségeket betölteni. A szakma túltelítettsége miatt később költözésre is kényszerült, előbb Reggióba, majd Mantovába. Reggio a ferrarai állam része volt, így továbbra is értesült városa eseményeiről, sőt, még Mantovában is kapott híreket a helyi herceg Este-házból származó feleségén keresztül. Az 1494 körül érezhető változás a krónika részletességét és pontosságát illetően részben mégis a

¹² *Repertorio della cronachistica emiliano-romagnola (secc. IX-XV)*, szerk. VASINA, A., Róma, 1991, p. 204.

¹³ A latin szöveg egy autográf példánya és két XVIII. századi másolata szintén a Biblioteca Comune Ariosteában található. Pontosabb információk a kéziratokról és a kiadásokról: uo. pp. 204-205.

költözködéseknek is tulajdonítható. Zambotti élete végéig városról városra járt, és középszintű tisztségeket töltött be, sem tehetségéhez méltó költő, sem tudásához méltó jogász vagy jogtudós nem válhatott belőle. Születéséről és haláláról nem állnak rendelkezésre biztos adatok. Az 1485-ös év, amikor Pardi szerint még huszonötödik születésnapja előtt megszerezte a doktori fokzatot, arra enged következtetni, hogy 1460 körül született.¹⁴ Gabriele Zanella, aki több ferrarai krónika elemzését is elvégezte, viszont csak 1470 körülre datálja a szerző világra jöttét.¹⁵

Magyar vonatkozások

A napló magyar vonatkozásainak nagy részét sikerült beágyazni a történelmi környezetbe, néhány azonban – éppen a városi krónika a hivatalos történetírásnál alacsonyabb perspektívából szemlélő jelegge miatt – valószínűleg nem lesz megfejthető, mivel kevésbé jelentős személyekről szól, vagy csak nagyon távoli utalást tartalmaz hazánkra.

Beatrix királyné és rokonai Ferrarában

Zambotti feljegyzéseiből bőséges ismereteket meríthetünk Aragóniai Beatrix királyné Magyarországra utazásával kapcsolatban. A *Diario ferrarese* időbeli korlátain kívül a házasság előkészítése végett már két követség utazott Nápolyba. 1474-ben Handó György – aki egyébként maga is a ferrarai egyetemen szerzett 1451-ben bölcsészdoktori címet¹⁶ – és Bánfi Miklós követek intézték az eljegyzést,¹⁷ majd 1475-ben a Vetési Albert vezette követség kötötte meg a házasságot és állapította meg a hozomány összegét.¹⁸ Beatrix innentől kezdve címezte magát magyar királynénak. Amikor 1476-ban a harmadik követség az immáron formálisan feleségül vett Beatrixért ment, útjuk során oda (augusztus 8. és 13. között¹⁹, de a ferrarai krónikák ismertetése során említett Ugo Caleffini szerint már 4-5-e tájékán érkeztek a küldöttség tagjai²⁰)

¹⁴ Vö.: Pardi bevezetője a forrásmunkához: Zambotti p. V-IX.

¹⁵ *Repertorio della cronachistica emiliano-romagnola (secc. IX-XV)*, szerk.: ANDREOLLI, Bruno, Róma, Istituto storico italiano per il Medioevo, 1991, p. 204-205.

¹⁶ Veress p. 358.

¹⁷ Fraknói Vilmos: *Mátyás király magyar diplomatái. Második Közlemény. Handó György*, in: *Századok*, 1898, p. 110.

¹⁸ Fraknói Vilmos: *Mátyás király magyar diplomatái. Harmadik közlemény. Vetési Albert*, in: *Századok*, 1898, p. 403.

¹⁹ Zambotti p. 15.

²⁰ Caleffini pp. 176-177.

és visszafelé is érintették Ferrara városát. Ennek oka elsősorban az volt, hogy a Eleonora ferrarai hercegné a magyar királyné nővére volt. A követség Zambotti szerint 600 lóval vonult be a városba Rüdeshelmi Rudolf, Boroszló püspökének vezetésével. „A boroszlói püspök mellett mintegy második vezetőként a morva származású prostaniczi Filipecz, másképp Pruisz János nagyvárad püspök szerepelt”,²¹ aki a későbbiekben is megfordult diplomataként Ferrarában. A városba érkező magyarokat Sigismondo és Raynaldo d’Este, a herceg testvérei fogadták, a herceg pedig palotájának ablakából üdvözölte a küldöttséget, mivel betegsége miatt nem tudta közvetlenebb tiszteletét tenni. A legfontosabb követeket a Schifanoia palotában szállásolták el, amit Pardi szerint „különleges vendégeknek szántak, különösen a meleg ferrarai nyarakon”.²² Az érkezést követő napon, augusztus 9-én, a követség felkereste palotájában a gyengélkedő herceget. Augusztus 13-án indultak tovább Nápoly felé Consandalón keresztül, hogy így elkerüljék a Marche és Romagna területein dúló pestisjárványt, ami miatt a Magyarországra vonuló Beatrix is Róma elkerülésére és tengeri utazásra kényszerült.²³

A tengeri utazás váratlan akadályokat állított Beatrix és kísérete elé, már utazásának második napján²⁴, október 3-án, komoly viharba keveredtek.²⁵ Ezután két hétig hányódtak a tengeren, „míg végül október 13-ikáról 14-ikére éjjel Chioggia közelében partra szállhattak”.²⁶ Viszont a *Diario ferrarese* szerint a kíséret nagy része már 3-a körül Ferrarába ért, nekik emberenként és lovanként Ercole herceg egy negyed dukátot fizetett.

Berzeviczy Albert ugyan megjegyezte Beatrix életrajzában, hogy a nagyszámú magyar és nápolyi küldöttség elhelyezése komoly gondot jelentett a ferrarai hercegnek,²⁷ de Zambotti naplójából azt is megtudjuk, hogy sokkal nagyobb problémát okozott a félezer főt meghaladó tömeg élelmezése. Október 12-én, amikor a nem sokkal korábbi vihar miatt késlekedő Beatrix még úton volt, de kíséretének nagyobbik fele már Ferrarába érkezett, a hercegnek parancsba kellett adnia, hogy mindenki, akinek földje van a város környékén, kezdjen el kenyeret sütni és

²¹ Berzeviczy p. 130.

²² Zambotti p. 15.

²³ Berzeviczy p. 152.

²⁴ Berzeviczy p. 155.

²⁵ Zambotti p. 21.

²⁶ Berzeviczy pp. 155-156.

²⁷ Berzeviczy p. 134.

gabonaféléket eladni, mert a piacon az égbe szökött a gabona ára.²⁸ A naplóíró szerint a búzát 20, az árpat és a kölest 10 soldós egységáron adták. Caleffini tanúsága szerint ez az ár a királyné érkezésével sem mérséklődött, még október 18-án is 19 soldóba került a búza, így a herceg – feltételezhetően hangulatjavító intézkedésként – saját búzáját 12 soldóért volt kénytelen árulni.²⁹

Maga Beatrix október 16. és 21. között tartózkodott Ferrarában.³⁰ Zambotti szerint a hercegi pár a *ponte di Lagoscurónál* fogadta a Beatrix királynét, amely a Po folyó fő ágán ívelt keresztül Ferrarától északra.³¹ Ezután vonultak be a városba, a menet élén a magyar királyné, majd Ercole herceg, harmadiknak a hercegné és Federico d'Aragona, Beatrix testvére, majd a kísérő urak lovon, hölgyek szekereken, végül pedig a zenészek. Beatrix lenyűgöző látványt nyújthatott, Zambotti leírása alapján arany baldachin alatt, amit az orvos- és jogtudomány doktorai vittek, fehér lovon léptetett, szőke haján arany koronát viselt. Caleffini mindezt annyival egészíti ki, hogy ruhája is aranybrokátból volt, királynői voltát jelölendő pedig kardot is viselt, továbbá megemlíti, hogy a koronát maga VI. Sixtus pápa küldte Nápolyba a helyi bíborossal. Ferrara városába az északi San Biaggio kapun át érkeztek, innen végigvonultak a város délkeleti csücskében található Schifanoia palotához, majd visszafordultak a városközpontba, ahol a főtéren 200 úrilány fogadta a királynét. Ezzel az úttal el is ment a nap, este tizenegy lett, mire Beatrix a szállására ért. Itt nővére vette gondjaiba.

Október 17-én napközben nem történt különösebb említésre méltó esemény. Este viszont tizenegy óráig tartó ünnepséget rendeztek, amiről Zambotti azt is följegyezte, hogy a magyarok „a saját szokásuk szerint táncoltak”³². Caleffini szerint éjfélig tartott az ünnepség, ahol ötvenhat tál süteményt szolgáltak fel, Beatrixsal pedig maga a herceg is táncolt.

Másnap Ercole és Beatrix szentmisén vettek részt, este pedig kocsin meglátogatták a *Corpus Domini* apácazárdát. A látogatás pompáját jelző Zambotti a kocsi aranyozott voltát, Caleffini az 500 kísérő lovast emelte ki. 19-éről a *Diario ferraresében* nem találhatóak adatok, a *Croniche* is csak átlagos programról tesz említést: mise, városnézés.

²⁸ Zambotti p. 22.

²⁹ Caleffini p. 197.

³⁰ Zambotti p. 23-24., Caleffini p. 195-200.

³¹ Pardi jegyzete: Zambotti p. 5. Az átkelő környékén találjuk ma Pontelagoscuro települést.

³² Zambotti p. 23.

Október 20-án este búcsúlakomát tartottak a királyné tiszteletére, ami a 17-ihez hasonlóan éjfél előtt ért véget. Ebben a naplójegyzetben már Zambotti is említi a herceg és sógornője táncát, a *Cronichéből* pedig megtudjuk azt is, hogy az ünnepségen egy német zenész, bizonyos Konrád zenélt, akit a legjobb furulyásnak tartottak.

Ferrarai tartózkodásának utolsó napján, október 21-én, Beatrix 18 óra tájban indult el. Első szállásáig, amit Corbulában rendeztek be, még elkísérte nővére, akiről ekkor még „nem sejthette, hogy [...] utolsó Isten-hozzád-ot mond”³³ neki. A corbulai szállásra vonatkozó adat Caleffininél található, Zambotti csak az elutazás idejét rögzíti, illetve azt, hogy hajón indultak el Pontelagoscuroból.

Mátyás király és Beatrix esküvőjéről, amit 1476. december 22-én tartottak, még a következő év februárjában is szállingóztak haza a vendégek. Andria hercege, akit a Magyarországra utazó követség listájára³⁴ is felvettek közvetlenül Beatrix neve után, február 13-án érintette Ferrarát.³⁵ Ercole fogadta az átutazóban lévő herceget és saját udvarában látta vendégül.

Bár Eleonora nővérét 1493-ban bekövetkezett halála miatt nem látta többet Beatrix, Giovanni bátyjával többször is találkozott. A találkozások háttérében a családi kötelék mellett Giovanni d’Aragona bíboros küldetései és esztergomi érsekké történt kinevezése is állt. 1480. február 1-én lépett hivatalba, de már 1479. decemberében Magyarországra ért, hogy pápai legátusként a török elleni harcra buzdítsa a magyar, lengyel és cseh híveket.³⁶ Ferrarát szeptember 14-én érintette.³⁷ Méltóságához illő kísérettel utazott, kétszáz ló és huszonöt öszvér hordozta poggyászát és útítársait. A városba Consandalótól a hercegné, a San Giorgio hídtól pedig az összes ferrarai pap és szerzetes kíséretében vonult be. Természetesen haladéktalanul meglátogatta nővérét és Alfonso unokaöccsét, szállást is a hercegné palotájában, a Castello Vecchióban, kapott. Kíséretét a Schifanoiában helyezték el.

³³ Berzeviczy p. 161.

³⁴ Archivio di Stato di Modena, Stati e città, Busta 196, Fasc. II/1, f. 2. r. Digitális formában elérhető az Infocus adatbázisban 628-as sorszámmal.

³⁵ Zambotti p. 30.

³⁶ Esztergomi érsekek pp. 219-220.

³⁷ Zambotti p. 69.

„Beckensloer János [esztergomi] érsek a királytól való féltében elhagyta az országot, ezért Mátyás üresnek nyilvánította az érseki széket és [...] Aragóniai Jánosra bízta [...]. [Ő] azonban nem élvezhette javadalmát [...], ugyanis Beckensloer Jánost a király a győri püspökséggel akarta kárpótolni, de nem egyezett bele, sőt pert indított Rómában az esztergomi érseki székekért.”³⁸ Ezért Giovanni d’Aragonának még kinevezésének évében el kellett hagynia érseki székhelyét, hogy Rómában kieszközölhesse megerősítését. Így hát július 31-én ismét Ferrarában találjuk.³⁹ Ercole herceg egészen Corboláig eléje ment még az előző nap, végül hajnali három körül érkeztek a városba. Újfent a Castello Vecchióban szállásolták el, kíséretét ezúttal a jelentős vendégeknek fenntartott Pendaglia palotában. Látogatásának okaként a szerző kizárólag Beatrix meglátogatását említi, valószínűleg nem értesült Giovanni d’Aragona érseki kinevezéséről.

Miután a pápa 1483. augusztus 20-án Giovannira bízta az esztergomi érsekség „örökös adminisztrálását lelkiekben és javadalmakban” – hivatalosan majd csak VIII. Ince nevezi ki egy évvel később,⁴⁰ ő újra Magyarországra utazott, eközben szeptember utolsó napján Ferrarában is megpihent. Ekkor kíséretével együtt a Schifanoia palotában látták vendégül.⁴¹

Az 1484-es pápaválasztásra Rómába sietett, majd 1485-ben immáron törvényes érsekként bevonult Esztergomba, majd rövid időn belül ismét az Örök városba tért vissza, ahol október 17-én elhunyt.⁴² Ezekről az utazásokról már nem találunk említést Zambotti naplójában.

Beatrix királyné férje halála után majdnem egy évtizeden át küzdött, hogy pozícióját megőrizhesse, de a trónkövetelők és politikusok machinációi közepette szinte hívek híján nem sikerült a hatalom közelében maradnia. A politikai küzdelmekbe belefáradva 1500. novemberében Nápolyba indult, hogy családjánál leljen nyugalmat.⁴³ 1501. január 30-tól kezdve nyolc napra megpihent Ferrarában. Az idős és megöregt királynét rokonai nagy szeretettel fogadták, hazájába Ippolito d’Este kíséretében indult tovább. Beatrix ferrarai tartózkodása kapcsán Zambotti ismerteti az Ulászlóval kötött sikertelen házasságot is.⁴⁴

³⁸ Esztergomi érsekek p. 220.

³⁹ Zambotti p. 79.

⁴⁰ Esztergomi érsekek p. 221.

⁴¹ Zambotti p. 146.

⁴² Esztergomi érsekek p. 221.

⁴³ Magy. Tört. Kron. p. 326.

⁴⁴ Zambotti pp. 302-303.

Oda és vissza, egy érsek vakációi

A magyar királyné kieszközölte férjénél unokaöccse, Ippolito d'Este, számára az esztergomi érseki kinevezést. Mint a ferrarai herceg fiáról, róla is gyakorta tesz említést Bernardino.

Először 1486. július 20-án találkozunk vele, amikor Ferrarában megkapja a protonotáriusi kinevezést. A cím mellé fehér ruhával és protonotáriusi süveggel is megajándékozták. Az avatási misén az ünnepélyes *Messa grandét* énekelték.⁴⁵

Érseki székhelyére először 1487. június 18-án indult,⁴⁶ miután május 27-én VIII. Ince kiállította az adminisztrátorrá kinevező bullát, így élvezhette az érsekség javadalmait. A bevételeket Zambotti negyvenezer dukátra becsülte, a magyar kutatók szerint 20-22000 aranyforintra rúgott.⁴⁷ Indulásakor anyja, nagybátyjai (Sigismondo és Raynaldo d'Este) valamint néhány rokona és udvaronca elkísérte Francolinóig az igencsak zsege korú, mindössze nyolc éves főpapot. A *Diario ferrarese* tanúsága szerint kíséretében ott volt a modenai püspök és Beltrame di Costabili protonotárius is, akinek irányítania kellett az érsekséget (a pápai bulla értelmében Hippolitot huszonöt éves koráig nem lehetett püspökké szentelni). A lelkipásztori feladatokat Ibafalvi Tamás esztergomi prépost látta el.⁴⁸

Hippolit még ugyanebben az évben hazatért Ferrarába, október 29-én érkezett Borso da Corezo követ kíséretében.⁴⁹ Ez utóbbit Mátyás lovaggá ütötte és gazdag ajándékokkal (aranszövet, selyem, ezüst) halmozta el, és a követség többi tagjával is hasonló jóindulattal bánt.

Zambotti 1493. szeptember 20-án feljegyzi Hippolit bíborossá kreálását, ami a milánói hercegnek is nagy öröme szolgált.⁵⁰

1494. augusztus 11-én újfent Hippolit hazatéréséről olvashatunk,⁵¹ ekkor nyolc hónap erejéig távozott érseki székhelyéről. Raynaldo és Alberto d'Este fogadták érkező rokonukat, aki először a templomba ment, majd utána a herceghez. Miután lovát elvezették, gyalog sietett apja

⁴⁵ Zambotti p. 175.

⁴⁶ Zambotti p. 186.

⁴⁷ Esztergomi érsekek p. 225.

⁴⁸ Esztergomi érsekek p. 224.

⁴⁹ Zambotti pp. 189-190.

⁵⁰ Zambotti p. 229.

⁵¹ Zambotti p. 234.

elé, aki nagy örömmel és „édes könnyeket nem nélkülözve” fogadta. Szállást a Schifanoia palotában kapott. A rövid otthonlétet Ercole herceg a milánói herceg közreműködésével próbálta meghosszabbítani a magyar királlyal.⁵² Ludovico il Moro milánói herceg Miksa római király közbenjárását kérte az ügyben, aki nem is habozott követet küldeni Magyarországra.⁵³

A következő év február 13-án Hippolit ismét érseki székhelyére indult.⁵⁴ Ercole d’Este még február 6-án újfent a milánói herceg segítségét kérte az utazás elodázásában.⁵⁵ Ludovico herceg továbbította az ügyet testvérének, Ascanio Sforza bíborosnak, de már csak négy nappal az indulás után.⁵⁶ Végül április 14-én érkezett a jelentés Ferrarába, hogy Hippolit épségben megérkezett Esztergomba.⁵⁷

1496-ból ismét követjelentések támasztják alá, hogy Esztergom fiatal érseke hazalátogatott, elindult Magyarországra, majd rövid időn belül visszafordult.⁵⁸ Ennek a látogatásnak viszont nem találni nyomát a *Diario ferraresében*.

A következő időpont, amikor Zambotti Hippolitot említi, 1497. októbere. Ekkor a nemrég elhunyt milánói érsek, Guidantonio Arcimboldi, helyére nevezte ki Ludovico il Moro, a követek a kinevezéssel a hónap utolsó napján érkeztek meg.⁵⁹

A kinevezés után nem sokkal, november 27-én, Hippolit Rómába indult, hogy megköszönje a pápának a rá ruházott méltóságot. Maga Ludovico herceg is küldött 40 kísért Hippolit mellé, akinek így összesen kétszázötven háts (ló és öszvér) hordozta a kíséretét.⁶⁰

Mátyás halála után Hippolit és Bakócz Tamás között zavaros üzelmek folytak az esztergomi érsekség és az egri püspökség felcserélésének ügyében. Az ügy végül az egyházi címek felcserélésével zárult, amit Zambotti is rögzít könyvében. 1498. február 19-én tért haza

⁵² Archivio di Stato di Milano Potenze Estere Germania, másolat: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára MS 4936/V,37, regeszta: Óváry I p. 186. n. 776.

⁵³ ASMi Potenze Estere Germania, másolat: MTAK MS 4936/V,41, regeszta: Óváry I. p. 187. n. 778.

⁵⁴ Zambotti p. 250.

⁵⁵ ASMi Potenze Estere Ferrara, másolat: MTAK MS 4936/VI,5, regeszta: Óváry I p. 187. n. 780.

⁵⁶ ASMi Potenze Estere Roma, másolat: MTAK MS 4936/VI,6, regeszta: Óváry I p. 187. n. 781.

⁵⁷ ASMi Potenze Estere Ferrara, másolat: MTAK MS 4936/VI,8, regeszta: Óváry I p. 187. n. 783.

⁵⁸ ASMi Potenze Estere Ferrara, másolat: MTAK MS 4936/VII,45, regeszta: Óváry I p. 195. n. 824. valamint ASMi Potenze Estere Ferrara, másolat: MTAK MS 4936/VII,46, regeszta: Óváry I p. 195. n. 825.

⁵⁹ Zambotti p. 275.

⁶⁰ Zambotti p. 276.

Rómából az érsek, ekkor jegyzi föl az eseményt a szerző,⁶¹ bár a hivatalos csere már 1497. december 20-án megtörtént.⁶²

Hunyadi Mátyás diplomatái

A személyes jellegű kapcsolatokon kívül diplomáciai és politikai szálak is összekötötték Magyarországot és Ferrarát. Több átutazó követ érkezését tanúsítja a *Diario ferrarese*, akikről általánosságban elmondható, hogy nagy vendégszeretetnek örvendtek az észak-olasz hercegségben.

1479. november 16-án Gabriele Rangoni⁶³ pihent meg Ferrarában.⁶⁴ A Pendaglia palotában szállásolták el, ahol a külföldi tanulók elitje és maga III. Frigyes császár is hált a korábbiakban.⁶⁵ Rangoni kíséretét Zambotti 100 lóra becsülte, úticélja Róma volt.

Sáncfalvi Antal⁶⁶ magyar követ, aki Nápolyba utazott a törökökkel tárgyalni a békéről, 1484. március 24-én érintette Ferrarát.⁶⁷

1487. március 25-én ismét a magyar király diplomatája érkezett a városba⁶⁸, Pruisz (vagy Filipec) János váradi püspök, aki már 1476-ban a Beatrixért küldött követség tagjaként is járt Ferrarában. Zambotti feljegyezte róla, hogy kétszáz lónyi díszes, magyaros öltözkű kísérettel („vestita la famiglia de rosso a la ungharescha”) jött. Fogadására trombitásokat küldtek a San Giorgio kapuhoz, ahonnan a Schifanoia palotába kísérték. Pruisz küldetését Bunyitay Vince ismerteti a váradi püspökökről írt művében: „1487-ben pedig előbb a francia királyhoz ment, hogy annál Bajazed szultán testvérének, a trónkövetelő Dsem hercegnek szabadon bocsátatását kieszközölje; innét pedig Sforza János milanói herceghez, hogy ennek leányát, Blankát Mátyás

⁶¹ Zambotti p. 278.

⁶² ASMi Potenze Estere Roma, másolat: MTAK MS 4936/VIII,29, regeszta: Óváry I p. 199. n. 842. valamint ASMi Potenze Estere Roma, másolat: MTAK MS 4936/VIII,30, regeszta: Óváry I p. 199. 843.

⁶³ Gabriele Rangoni tevékenységét illetően ld.: BÓNIS György: *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971, p. 227 sgg.

⁶⁴ Zambotti p. 70.

⁶⁵ Pardi jegyzete alapján, Zambotti p. 41.

⁶⁶ Sáncfalviról részletesebben ld.: FRAKNÓI Vilmos: *Mátyás király magyar diplomatái. Ötödik közlemény. Sáncfalvi Antal*, in: *Századok*, 1898. pp. 870-875. valamint KUBINYI András: *A kincstári személyzet a XV. század második felében*, in: *Tanulmányok Budapest Múltjából*, 1957, pp. 25-46.

⁶⁷ Zambotti p. 152.

⁶⁸ Zambotti p. 181.

fia, János herceg számára eljegyezze. Párisi útjának sikere, mely Mátyás egy merész politikai fordulatának képezte volna első láncszemét, elmaradt; de Milanóban annál fényesebb sikert aratott.”⁶⁹

Az előbbieken felsorolt azonosítható diplomatakon kívül további magyar szolgálatban álló személyek is megfordultak Ferrarában.

Egyikük, akinek legalább a neve ismert a naplóból, Francesco da Brescia, akit Zambotti a magyar király követének titulál.⁷⁰ Ilyen nevű követet sem Bónis nem említ, sem az Infocus adatbázisban feldolgozott követjelentésekben, levelekben nem találtam. Francesco említésének apropója, hogy részt vett egy bizonyos Giovanni del Saraceno és menyasszonya, Maddalena esküvőjén.

Időrendben a következő, immáron anoním magyar egy kardforgató („spadaccione”), aki 1482. április 3-án került Zambotti naplójába.⁷¹ Az illető ugyanis egy bizonyos Bernardino Mazonéval közösen őrségben volt Melara felé, amikor néhány kiabáló velenceivel találkoztak, akikkel kisebb összetűzésbe keveredtek.

1489. tavaszán három részes misztériumjátékot (ún. *sacra rappresentazione*) tartottak a Húsvét környéki napokban. Az első „felvonás” Nagycsütörtökön, április 16-án, került bemutatásra, éjjel huszonhárom és másnap hajnali három óra között, az utolsó vacsorát és Krisztus halálra ítéletét adták elő, majd másnap a keresztfeszítéssel folytatódott a bemutató.⁷² A harmadik, feltámadást bemutató részre április 24-én került sor, ezen a milánói herceg követe és egyéb városi nemesek mellett a magyar király követe is részt vett.⁷³

Ezután egy esküvőn találkozunk újra magyar követtel, 1490. február 22-én, amikor Francesco Gonzaga mantovai örgróf és a ferrarai herceg Isabella lánya keltek egybe.⁷⁴ A házassághoz Ippolito d’Este már január 6-án levélben gratulált.⁷⁵ Egyébként ez a frigy segítette

⁶⁹ BUNYITAY Vince: *A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig*, Nagyvárad, 1883, p. 311.

⁷⁰ Zambotti p. 9.

⁷¹ Zambotti p. 105.

⁷² Zambotti p. 205.

⁷³ Zambotti p. 206.

⁷⁴ Zambotti p. 213.

⁷⁵ regeszta: Óváry I p. 152. n. 616.

elő, hogy Zambotti mantovai szolgálata alatt is tájékozódhasson a szülővárosában zajló eseményekről.

Diákélet és halál Ferrarában

A Ferrara és Magyarország közötti kulturális kapcsolatok is gyümölcsözőek voltak a korszakban, a földrajzi közelség miatt a ferrarai egyetem a Magyar Királyság ifjúságának kedvelt célja volt. A XV. században és a XVI. első felében kint tanuló diákok számára különböző becslések ismertek: Enrica Guerra 1402 és 1555 között negyvenhét magyar és lengyel hallgatót említ egy tanulmányban,⁷⁶ Veress Endre viszont közel száz nevesített és névtelen diákot sorol fel könyvében, bár alapvető forrásuk valószínűleg azonos: Giuseppe Pardi vonatkozó műve.⁷⁷ A helyi konfliktusokat ugyan néha a magyar tanulók is megéreztek, de a dicsőségből is kijutott nekik. A magyarok egyébként is jelentős kedvezményeket, támogatást kaptak a többi külföldivel szemben, ezek az előnyök annyira csábítóak voltak, hogy a piacenzai Theodosio dal Milgio, II. Ulászló orvosának testvére is a közjük akart felvételizni.⁷⁸

Az Este-ház rivális ágának egyik alakja, Nicolò d'Este 1476. szeptemberének első napján zavargásokat keltett Ferrarában, amibe a magyar diákok is belekeveredtek. Hárman közülük meg is sebesültek, egyikük annyira, hogy belehalt a sérüléseibe.⁷⁹ A halottat, akinek kiléte nem ismert, Eleonora hercegnő a békés kapcsolatok fenntartása végett és a hűgát fogadó nép iránti barátságból nagy tisztelettel temettette el. Az 1488-as rektorválasztáson is hasonló helyzet állt elő, de halottak ekkor szerencsére nem voltak – legalábbis a magyar diákok közül. Eleonora ekkor is állta egy megsérült diák, messer Joane, gyógyításának költségeit, sőt egy külön házat is berendezett a magyar diákoknak.⁸⁰ Erről az eseményről azonban nem tesz említést Zambotti, naplójában szeptember 4. és 11. között egy bejegyzés sem született, az ide vonatkozó információk Eleonóra hercegné hűgának írott leveléből származnak.

⁷⁶ GUERRA, Enrica: *The Hungarian Community in Ferrara at the Estes court*, in: *Journal of Literature and Art Studies*, 2012, pp. 567-574.

⁷⁷ PARDI, Giuseppe: *Titoli dottorali conferiti dallo studio di Ferrara nei secoli XV e XVI*, Lucca, Tipografia Alberto Marchi, 1900.

⁷⁸ *Atti della Deputazione Ferrarese di Storia Patria*, Ferrara, 1892, Vol. IV. p. 14-15. idézi: Veress p. 378.

⁷⁹ Zambotti p. 16.

⁸⁰ *Acta Beatricis* pp. 122-124. Idézi: Veress p. 376.

A ferrarai magyarság életének jóval fényesebb pillanata volt az előbbieknél, amikor 1480. január 18-án a ferrarai herceg személyesen avatta a bölcsész fakultás rektorává (rettore degli artisti) Alberto Ungarót,⁸¹ aki 1481 és 1482 között vicerektori feladatot látott el.⁸² A beavatási beszédet a piacenzai messer Antonio orvosdoktor mondta, majd az újdonsült rektort Antonio Magnanino látta vendégül ünnepi lakomára, aki a herceg szórakoztatásáért felelős udvari csepűrágók vezetője volt.⁸³

Híradások a magyar történelmi eseményekről

A konkrét személyekhez köthető vonatkozásokon kívül több jelentős magyar történelmi esemény visszhangra talált Bernardino Zambotti munkájában, persze kis késéssel.

1487. augusztus 17-én nyögte Mátyás bús hadát Bécsújhely,⁸⁴ a hír nyolc napos késéssel, 25-én ért Ferrarába.⁸⁵ Az esemény kapcsán a szerző megemlíti, hogy Mátyással ott volt Beatrix és Hippolit is, meg is ragadja az alkalmat, hogy kifejtse a Mátyás és Hippolit közötti rokoni szálakat, illetve említést tegyen Hippolit fiatal koráról.

Az 1490. májusi bejegyzések mellett, nap megjelölése nélkül olvasható egy feljegyzés Mátyás április 6-án bekövetkezett haláláról.⁸⁶ Nem tudni mi a késlekedés oka, Caleffini már április 16-án leírja egy követ érkezését a hírrel, „ami nagyon fájt elsősorban Ferrara hercegének és hercegnéjének, majd minden ferrarainak, valamint felettébb tetszett a velenceieknek.”⁸⁷

1490. augusztus 17-én egy szerzetesi ruhába bújt küldönc levelet vitt Ferrarába,⁸⁸ amelyben közölték, hogy Corvin János bevette Budára magát, az országban pedig hadiállapot van. A levél szerint a királynéra és Hippolitra háromezer katona vigyáz. Továbbá a zavargásokban már huszonhat kereskedő meghalt, a császár pedig feleségül akarja venni Beatrixet.

⁸¹ Zambotti p. 72.

⁸² Pardi, Giuseppe: *Lo studio di Ferrara nei secoli XV e XVI*, Bologna, Forni, 1972, p. 72.

⁸³ Antonio Magnaninóra vonatkozóan ld. Pardi jegyzetét: Zambotti p. 7.

⁸⁴ Magy. Tört. Kron. p. 313.

⁸⁵ Zambotti pp. 189-190.

⁸⁶ Zambotti p. 216.

⁸⁷ Caleffini – A digitális reprodukcióról sajnos lemaradt az oldalszám.

⁸⁸ Zambotti p. 217.

1501. június 3-án Zambotti leírja, hogy megerősítést nyert a törökellenes liga híre, amit VI. Sándor pápa, Velence, a portugál király és II. Ulászló magyar király a *Diario* szerint május 30-án kötöttek a francia és spanyol királyok beleegyezésével.⁸⁹

Idegenek útban Magyarország felé

A naplóban több olyan személyről is olvashatunk, akik megfordultak Magyarországon diplomáciai szolgálatban.

Az első ilyen hír meglehetősen szomorú, Christoforo di Bianchi lovag halálát adja tudtul 1485. október 12-én.⁹⁰ Christoforo Ferrara követeként járt Magyarországon, valamint „Ercole herceg, [őt] adta [Beatrix] mellé kísérettül, egyúttal magyarországi követeként s képviselőjéül a menyegzőn”.⁹¹ Nagy tisztelettel temették el a San Domenico templomban.

1488. március 10-én Ercole d’Este Pontelagoscuroig kísérte a Magyarországra delegált milánói követeket.⁹²

A legmeglepőbb adalékkal a magyar történelemhez talán Zambotti 1491. március 12-i bejegyzése szolgál. A jelzett napon érkezett vissza Ferrarába Niccolo Maria d’Este, Adria püspöke és Armano De’ Nobili,⁹³ akik a megelőző év október 26-án indultak Magyarországra követeként.⁹⁴ Őket Beatrix királynéhoz küldték, de az országban dúló belháború miatt nem tudtak eljutni hozzá, csak Zágrábig, ahol harmincnégy napot töltöttek visszatérésük előtt. A követek érkezését Caleffini március 9-ére datálja.⁹⁵

Armano és a püspök épségben hazaérkeztek, beszámolójukból Zambotti azt az adatot tartotta lejegyzésre fontosnak, hogy a Székesfehérvárra benyomuló Miksa római király kihantoltatta a néhány hónapja elhunyt Mátyást, majd a tetemet látva így szólt: „Inclite Rex, existimabam te, dum in humanis ageres, immortalem; nunc autem cognosco te mortalem” (Felséges királyom, amíg éltél, halhatatlannak tartottalak, most pedig halandónak ismertelek meg). Ezután a holttestet nem háborítva és a sírmellékleteket is helyükön hagyva újra eltemette.

⁸⁹ Zambotti p. 307.

⁹⁰ Zambotti p. 169.

⁹¹ Berzeviczy p. 161.

⁹² Zambotti p. 194.

⁹³ Zambotti p. 221.

⁹⁴ Zambotti p. 218.

⁹⁵ Caleffini – A digitális reprodukcióról sajnos lemaradt az oldalszám.

A magyar történettudomány két alapvető forrást ismer a Székesfehérváron történeteket illetően: Ludovicus Tubero *Kortörténeti feljegyzéseit* és Antonio Bonfini *A magyar történelem tizedei* című munkáját. Tubero leírása szerint a római király Mátyás háborítatlan sírját megpillantva „sírva fakadt, akár azért mert fontolgatta magában a változékony sorsot és a halandók életének különféle beteljesedését, akár pedig afölötti örömében, hogy megfizetett az ellenségnek, és így visszatért szerencséjére”.⁹⁶ Tubero rögzítette Mátyás sírfeliratát is, ami szerkezetét tekintve kísértetiesen hasonlít arra a mondatra, ami a Zágrábból visszatérő követek szerint Miksa szájából hangzott el: „Marmore hoc Matthias Corvinus situs est, quem facta Deum ostendum fata fuisse hominem”⁹⁷ („E márvány alatt nyugszik Corvinus Mátyás, akiről tettei azt mutatják, hogy Isten, sorsa pedig, hogy ember volt”).⁹⁸ Bonfini a sír feltalálásának kevésbé békés változatát hagyta az utókorra: „Akadtak, aki betörtek a mennyei anya templomába és a szent királyok kápolnájába is, közülök három, mint mondják, az isteni Mátyás sírja fölött öldökölt, és már aszott hulláját akarta szétarabolni. [...] azonban amikor meghallották a cészár parancsát, aki kihirdette, hogy súlyos ítéletet hoz azok fölött, akik [...] szent épületekre emelik a kezüket [...], felhagytak szándékukkal”.⁹⁹ A Mátyás temetkezése körüli helyzetet bonyolítja, hogy a király elindította a székesfehérvári Nagyboldogasszony székesegyház szentélyének építését, hogy ide temetkezhessen, ám az építkezés haláláig nem zárult le. Mivel szarkofágja még nem állt készen, ideiglenesen a földbe temették el Mátyást a bazilika általa tervezett részén.¹⁰⁰ Ezeken a forrásokon kívül vizsgálhatóak még Miksa császár és Michael Ebenheim lovag emlékiratai, ám Kerny Terézia cikke¹⁰¹ alapján az ő munkáik sem nyújtanak biztos támpontot a Nagyboldogasszony templomban történetekkel kapcsolatban.

⁹⁶ TUBERO, Ludovicus: *Kortörténeti feljegyzések (Magyarország)*, Szeged, Szegedi Középkorász Műhely, 1994, p. 153.

⁹⁷ TUBERO, Ludovicus: *Commentariorum de temporibus suis libri XI*, in: *Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini*, Vol. II, szerk.: SCHWANDTNER, Johann Georg, Bécs, Ioannes Paulus Kraus, 1746, p. 161.

⁹⁸ A fordítás Blazovich László és Sz. Galántai Erzsébet munkája, akik Tubero munkáját magyarul közreadták.

⁹⁹ BONFINI, Antonio: *A magyar történelem tizedei*, ford.: Kulcsár Péter, Budapest, Balassi, 1995, p. 946.

¹⁰⁰ E. KOVÁCS Péter: *Matthias Corvinus*, Budapest, Officina Nova, 1990, p. 192.

¹⁰¹ KERNY Terézia: *Hunyadi Mátyás halála, temetése és székesfehérvári síremléke*, in: *Mátyás király és a fehérvári reneszánsz*, szerk.: Kerny Terézia, Smohay András, Székesfehérvár, Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum, 2010, pp. 42-66.

Összegezve a két magyarországi történetíró feljegyzéseit és a *Diario ferraresében* foglaltakat három lehetséges forráskönyvet tartok elképzelhetőnek:

- 1) A legvalószínűbb lehetőség az, hogy pusztán Mátyás ideiglenes sírfelirata és az osztrák katonák vandalizmusának hatására terjedt el ez a szóbeszéd. Ezt alátámasztja, hogy Miksának, aki a magyar királyság jogos megszerzésére törekedett, nem állhatott érdekében azt a templomot megszenteltetni, ahol majdan őt is meg fogják koronázni. Az elképzelés valószínűségét erősíti az is, hogy a követek által átadott hír értékét a pletykával teszi egyenlővé térbeli távolság (Székesfehérvár – Zágráb) a történetektől.
- 2) Elképzelhetőnek tartom, hogy a kihantolás az ideiglenes nyughelyről az ekkorra elkészült¹⁰² díszes sírba helyezést jelentette. Miksától – akit az utolsó középkori lovagnak tart a köztudat – nem állhatott távol az efféle tiszteletadás a legyőzött ellenségnek. Viszont a hipotézis valószínűségét szinte minimalizálja, hogy „a zavaros politikai helyzet miatt még azt sem lehet teljesen kizárni, hogy soha nem került sor [a síremlék] megvalósítására”.¹⁰³
- 3) A legegyszerűbb, de legkevésbé valószínű magyarázat, hogy a naplóban leírtak szerint történt az eset, hiszen a legyőzött ellenségnek középkori hiedelmek szerinti ilyesfajta megalázása nem zárható ki még ebben a korban.

Bár rendelkezésre áll néhány követjelentés¹⁰⁴ a két Zágrábban rekedt diplomatától, de ezekben sajnos semmilyen támpont nincs, ami a Miksáról szóló hírt igazolná, vagy cáfolná.

Az utolsó naplóbejegyzés, ami valamelyest Magyarországhoz köthető, 1502. augusztus 20-án született. Ezen a napon tért vissza Margit saluzzói márkini Velencéből, ahova Candale-i Annát, II. Ulászló menyasszonyát, kísérte.¹⁰⁵ Az egész Este család kivonult fogadására és a hercegi kápolna fölötti kilenc szobában látták vendégül kíséretével együtt a nemesasszonyt, aki Annával együtt a Foix családból származott.¹⁰⁶

¹⁰² E. KOVÁCS Péter: *Matthias Corvinus*, Budapest, Officina Nova, 1990, p. 193.

¹⁰³ Kerny p. 57.

¹⁰⁴ Archivio di Stato di Modena, Ambasciatori b 3/3, 1, 2 és 3.

¹⁰⁵ Zambotti p. 341.

¹⁰⁶ MERLOTTI, Andrea: *Foix de Candale, Marguerite de*, in: *Dizionario Biografico degli Italiani* online http://www.treccani.it/enciclopedia/foix-de-candale-marguerite-de_%28Dizionario-Biografico%29/

A *Diario ferraresét* olvasva tehát több apró részletet megismerünk az olasz-magyar kapcsolatokra vagy hazánk történetére vonatkozóan, amelyek mégis – mint a Miksa-Mátyás affér kapcsán – egészen új megvilágításba helyezhetik az eseményeket. Ez a csekélység is azt mutatja, hogy a fellendülő Jagelló-kutatásban még komoly lehetőségek vannak. Továbbá a napló tanúságából is nyilvánvaló, hogy a magyar történelem eseményei a korban olyan komoly visszhangot váltottak ki, hogy még egy viszonylag kicsiny itáliai hercegség másodvonalbeli krónikása is több alkalommal megemlékezett ezekről.

Bibliográfia

- Repertorio della cronachistica emiliano-romagnola (secc. IX-XV)*, szerk.: ANDREOLLI, Bruno, Róma, Istituto storico italiano per il Medioevo, 1991, p. 204-205. A Zambottira vonatkozó rész Gabirele Zanella munkája.
- Letteratura italiana*, szerk.: ASOR ROSA, Alberto, Torino, Giulio Einaudi editore s.p.a., 1984, Vol. III. A XIV. századi krónikákra vonatkozó rész Achille Tartaro munkája.
- Esztergomi érsekek. 1001-2003*, szerk.: BEKE Margit, Budapest, Szent István Társulat, 2003. pp. 222-227. A Giovanni d'Aragonára vonatkozó rész Beke Margit, az Ippolito d'Estére vonatkozó Laczlavik György munkája. = Esztergomi érsekek
- Magyarország Történeti Kronológiája. A kezdetektől 1526-ig*, ed.: BENDA Kálmán, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981. = Magy. Tört. Kron.
- BERZEVICZY Albert: *Aragoniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1914. = Acta Beatricis
- BERZEVICZY Albert: *Beatrix királyné*, Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1908. = Berzeviczy
- BONFINI, Antonio: *A magyar történelem tizedei*, ford.: Kulcsár Péter, Budapest, Balassi, 1995.
- BONFINIS, Antonius de: *Rerum Ungaricarum decades*, Lipcse, Teubner, 1936, Tom. IV.
- BÓNIS György: *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971.
- BUNYITAY Vince: *A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig*, Nagyvárad, 1883.
- CALEFFINI, Ugo: *Croniche: 1471-1494*, Ferrara, Deputazione provinciale ferrarese di storia patria, 2006. = Caleffini
- E. KOVÁCS Péter: *Matthias Corvinus*, Budapest, Officina Nova, 1990.
- FOLIN, Marco: *Le cronache a Ferrara e negli Stati Estensi (secoli XV-XVI)*, in: *Storia di Ferrara*, szerk: PROSPERI, Adriano, Ferrara, Corbo, 2000. Digitális formátumban terjeszti a Reti Medievali.
- FRAKNÓI Vilmos: *Mátyás király magyar diplomatái. Második Közlemény. Handó György*, in: *Századok*, 1898, pp. 97-112.
- FRAKNÓI Vilmos: *Mátyás király magyar diplomatái. Harmadik közlemény. Vetési Albert*, in: *Századok*, 1898, pp. 385-404.
- FRAKNÓI Vilmos: *Mátyás király magyar diplomatái. Ötödik közlemény. Sankfalvi Antal*, in: *Századok*, 1898. pp. 870-875.

GUERRA, Enrica: *The Hungarian Community in Ferrara at the Estes court*, in: *Journal of Literature and Art Studies*, 2012, pp. 567-574.

KERNY Terézia: *Hunyadi Mátyás halála, temetése és székesfehérvári síremléke*, in: *Mátyás király és a fehérvári reneszánsz*, szerk.: KERNY Terézia, SMOHAY András, Székesfehérvár, Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum, 2010, pp. 42-66. = Kerny

KUBINYI András: *A kincstári személyzet a XV. század második felében*, in: *Tanulmányok Budapest Múltjából*, 1957, pp. 25-46.

Storia della letteratura italiana, szerk.: MALATO, Enrico, Roma, Salerno Editrice, 1996. A XV. századi krónikákra vonatkozó rész Paolo Viti munkája.

OLÁH Imre: *Tubero Lajos, mint magyar történetíró*, in: *A podolini piarista gimnázium értesítője*, Ólubló, 1912. Non vidi.

ÓVÁRY Lipót: *A Magyar Tud. Akadémia Történelmi Bizottságának oklevél-másolatai. Első füzet*, Budapest, MTA Történelmi Bizottság, 1890. = Óváry I.

PAP Károly: *Ferrarai és perugai magyar tanulók a XV-XVIII. századból*, in: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1902, n.3., pp. 368-372.

PARDI, Giuseppe: *Titoli dottorali conferiti dallo studio di Ferrara nei secoli XV e XVI*, Lucca, Tipografia Alberto Marchi, 1900. Non vidi.

PARDI, Giuseppe: *Lo studio di Ferrara nei secoli XV e XVI*, Bologna, Forni, 1972.

SIMONYI Ernő: *Magyar követség Franciaországban 1487-ben*, in: *Magyar Történelmi Tár*, 1867, pp. 215-219.

TUBERO, Ludovicus: *Commentariorum de temporibus suis libri XI*, in: *Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini*, Vol. II, szerk.: SCHWANDTNER, Johann Georg, Bécs, Ioannes Paulus Kraus, 1746, pp. 107-381.

TUBERO, Ludovicus: *Kortörténeti feljegyzések (Magyarország)*, Szeged, Szegedi Középkorász Műhely, 1994.

VAJDA György: *Tubero Lajos történetíró*, Budapest, év nélkül. Non vidi.

Dr. VERESS Endre: *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai*, Budapest, MTA, 194. = Veress

ZAMBOTTI, Bernardino: *Diario ferrarese dall'anno 1476 sino al 1504*, szerk.: Giuseppe Pardi, RIS 2, XXIV/7, Bologna, Zanichelli, 1937. = Zambotti

ZANELLA, Gabriele: *La cronachistica quattro-cinquecentesca*, in: *Studi di storia civile bondenese*, Ferrara, Deputazione provinciale ferrarese di storia patria, 1997, pp. 41-61. Non vidi.

Dizionario Biografico degli Italiani online: www.treccani.it/biografie

Magyar életrajzi lexikon online: mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html